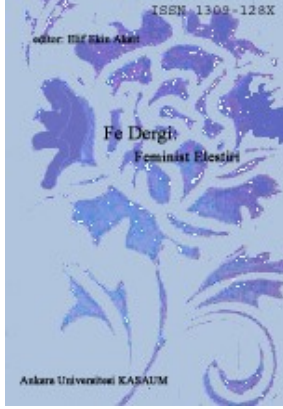

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 4 Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Samiha Ayverdi yazınında mekan algısı
Dilek Keleş

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 28 Aralık 2012

Bu makaleyi alıntılar için: Dilek Keleş, “Samiha Ayverdi yazınında mekan algısı ” *Fe Dergi* 4, no. 2 (2012), 11-25.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/8_2.html

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Samiha Ayverdi yazınında mekan algısı
Dilek Keleş*

20. yüzyılın ikinci yarısında sosyal bilimler alanında gündeme gelen postmodernizm tartışmalarının önemli kazanımlarından biri “mekân”ın bir çalışma alanı olarak literatüre girmesidir denilebilir. Coğrafya disiplinine yönelik yeni tanımların ve mekânın sosyal bilimler sahasına girmesi aynı zamanda gündelik hayat çalışmalarının çıkış noktasını da destekler niteliktedir. Cumhuriyet Dönemi'nin önemli edebiyatçılarından Samiha Ayverdi üzerine odaklanan bu çalışma, Ayverdi'nin günlük hayatın akışı içinde anularına yer verdiği “Paşa Hanım” ve “İbrahim Efendi Konağı” isimli iki anı kitabı referans alınarak yürütülmüş ve buradan yazarın mekânsal algısına ulaşmaya çalışmıştır. Muhafazakâr kimliğiyle öne çıkan Türk Edebiyatı'nın önemli ismi Samiha Ayverdi için ailenin, komşuların, mekânların, olayların, değer yargularının ve kültürün bir parçasını oluşturduğu gündelik hayat önemli bir yer teşkil etmektedir. Ayverdi, yaşadığı dönemin ünlü kişilerine, onların yaşam tarzlarına, kendi ailesine ve aile ilişkilerine, yaşadığı konağa ve çevresel mekânlara, Osmanlı Dönemi yaşam tarzına ve bu bağlamda dönemin kültürünü daha sonra da koruduğunu düşündüğü belli başlı coğrafyalara yapıtlarında yer vermiştir. Geniş bir coğrafyayı eserlerine taşıyan yazar, tasavvuf geleneğinin şekillendirdiği yaşamını büyük bir Türklük şuuru içinde geçirmiş ve bunu da eserlerine yansıtmıştır. Bu yönüyle Ayverdi'nin yapıtları bize mekânsal kurguların izini sürme fırsatını verirken aynı zamanda kendisinin bilişsel haritasına ulaşmamıza da olanak sağlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Samiha Ayverdi, coğrafya, mekân, coğrafya algısı.

The Perception of Geography in Samiha Ayverdi's Literature

It can be said that entrance of “place” to literature as an area of study is one of the most important gains of postmodernism which came up in social sciences at the second half of the 20th century. At the same time, the fact that new definitions of geography and place have entered the social sciences supports the study of everyday life. This work focuses on the Republican Period and the author Samiha Ayverdi's autobiographical works called “Paşa Hanım” and “İbrahim Efendi Konağı.” It aims to understand the author's perception of place. For Samiha Ayverdi, family, neighbours, events, places, value judgements and culture are important subjects and these are pieces of everyday life. Ayverdi mentions famous people who lived in her period, their everyday life, her family and family relations, her family's mansion, the environment, life style in the Ottoman Empire, and in this respect she interprets main geographies. The author, who lives a religious mystic tradition has a specific Turkishness perception, and reflects this perception into her literary work. This paper aims to analyse this cognitive map.

Key words: Samiha Ayverdi, geography, place, geography perception.

Giriş

Bu çalışma, Cumhuriyet Dönemi'nin önemli kadın yazarlarından Samiha Ayverdi'nin hayatı üzerine odaklanmakta buradan hareketle kendisinin bilişsel haritasına ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, çalışmada, Samiha Ayverdi'nin “Paşa Hanım” isimli anı kitabı referans noktasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte Yazar'ın “İbrahim Efendi Konağı” isimli kitabı da çalışmaya kaynaklık etmiş, Ayverdi ise bu çalışmada edebiyatçı kimliğiyle yer almıştır.

Muhafazakâr, maneviyatçı, milliyetçi ve otoriter yönüyle ön plana çıkan Ayverdi'nin nasıl bir ailede nasıl bir hayat yaşadığı, eğitimi, toplumsal algısı, gezip gördüğü yerler, bulunduğu mekânlar, çevresi, tanıdıkları gündelik hayatını yaşayış biçimini etkilemiştir.

Samiha Ayverdi için bazı değerler önemlidir ve bunlar O'nun yaşam tarzını belirlemiştir. Ahlak sahibi, erdemli, edepli, terbiyeli, maneviyatı güçlü bir kişi, O'nun için düzgün bir insan anlamına gelmektedir ve O'na göre insan, hayatı böyle yaşamalıdır. Açgözlü, hırslarına yenik düşen insanlar ise önünde sonunda kaybetmeye

*Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Yüksek Lisans

mahkûmdurlar. O'nun için maneviyat önemlidir; çünkü insan, "Hak" için yaşamaktadır. Aile ise yazar için her şeyin başıdır aslında. Ailede başlayan bir sosyalleşme süreciyle günlük hayatın yaşanış biçimi ve tercihler kişinin politik duruşunu da belirler. Ayverdi için de öyle olmuştur. Aile kimliği siyasal bir referans noktasıdır ve soyunun nereye dayandığına anılarında sıklıkla yer verir. Kendi ailesi ve hayatında bir şekilde var olmuş diğer aileler hep konu olmuştur Ayverdi'nin anılarına. Geçmiş aile hayatını özlemle anan yazar, aile yapısı bozuk olan tanıdıkları için de üzüntü duymaktadır.

Yazarın, günlük hayatını muhafazakâr bir kadın olarak yaşarken nasıl bir mekân algısı geliştirdiğine bakmayı amaç edindiğimiz bu çalışma, gündelik hayat anlayışına değinmeyi de zorunlu kılmaktadır.

Farkında olarak ya da olmayarak yaptığımız pek çok şey, sahip olduklarımız ya da olmak istediklerimiz, iletişime geçtiğimiz ya da geçmeyi düşündüğümüz insanlar... Hepsî gündelik hayatımızın bir parçası. –Edebiyat, sanat, eğlence, gazetelerdeki haberler, reklamlar, kazalar da öyle... Bunlar gibi pek çok şeyi içeren ve nesnelere, anlamların, mekânların bir parçası olduğu gündelik hayatımız toplumsal değer yargılarının içinde şekillenen ve daha çok onların kabulüne yönelik bir yapı.

Lefebvre gündelik hayatla ilgili olarak şöyle söylemektedir:

“gündelik hayatı tanımlarken, içinde yaşadığımız toplumun gündelikliği (ve modernliği) doğuran özelliklerini saptamak zorunludur. Görünüşte anlamsız olgular arasından esas olan bir şey yakalayarak, olguları düzene sokarak onu tanımlamak, bu toplumun değişimlerini ve perspektiflerini tanımlamak söz konusudur. Gündeliklik sadece bir kavram olmakla kalmaz, bu kavram “toplum”u anlamak için bir ipucu olarak da alınabilir. Gündelik olanı, küreselliğin, devletin, teknolojinin ve teknikliğin, kültürün (veya kültürün çözümlemesinin), vs. içine yerleştirmek gerekir”¹

Burada Lefebvre, gündelik hayatın içinde şekillendiği toplumsal yapıların kendi değer yargılarını taşıdığına değinerek farklı toplumları anlamada gündelik hayat kültürüne bakmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. “Modern Dünyada Gündelik Hayat” (1998) isimli kitabında maddî hayat ve kültür üzerine yapılmış araştırmalardan farklı bir çözümleme yöntemi seçtiğini belirten Yazar, “yatağın, dolabın, çeyizin tarihi son derece önemlidir” diyor Braudel'den yaptığı alıntıda. Fakat burada önemden bahsederken aslında önemli olanın “dolabın kendisinden ziyade onun bir üsluba sahip olmasıdır” diye ekliyor ve bunun bilinmesi gerektiğini belirtiyor.² Bu dönemlerde en fazla kullanılan ve en basit olan şeylerin çevreye ve toplumsal tabakalara göre farklılık gösterdiklerini belirten Lefebvre, geçmiş toplumları ve içinde bulunduğumuz toplumu anlamak için onları ne ev, kıyafet, beslenme, mobilya şeklinde sistemlerine göre ayrıştırmanın ne de evrensel bir kavram olarak birleştirmenin uygun olacağını söylüyor.³ Böylece Lefebvre, aslında maddî olandan çok kültürel olana bakmanın gerekliliğini belirtmiş oluyor; çünkü maddî olana anlam katan da içinde bulunduğu toplumun değer yargıları, algıları; yani kültürü oluyor. İlerleyen satırlarda göreceğimiz gibi Samiha Ayverdi için de yetiştiği ortamın, aldığı tasavvuf ve tarih eğitiminin ve bu çerçevede sahip olduğu kültürün hayatına kattığı anlam maddî olanı da belirlemekte, anlamlı hale getirmektedir. Dolayısıyla, yazarın yaşadığı mahalle, oturduğu konak, gezip gördüğü coğrafyalar, okuduğu kitaplar aslında bir bütün olarak gündelik hayatının içinde şekillendiği kültürünün bir parçasıdır ve onun içinde değer kazanır.

Ünsal Oskay da gündelik hayatı şöyle tanımlıyor:

“Gündelik hayat toplumun temel değerlerinin farklı toplumsal konumdaki insanlarca paylaşıldığı, öğrenildiği ve haklılaştırıldığı kültürel bir alandır. Alışverişe çıkma, mevsimlik ayakkabı seçimi, bir memurun konumuna uygun elbise satın alması gibi hayata ilişkin davranışları içerir”⁴

Gündelik hayatın ideolojik yönüne de vurgu yapan Ünsal Oskay “Gündelik hayatımız bir hayat tazını öğretir, benimsetir ve haklılaştırır. Bize bugünkü yaşamı, deneylerimiz, ampirik algılamalarımız çerçevesinde yaşadığımız hayatı olabilecek tek toplumsal hayat olarak gösterir.”⁵ diyerek iktidar ilişkilerini anlamak için siyasal alanla örtüşen gündelik hayata bakmanın gerekliliğini ve bunun da kültürel siyasal bir inceleme alanı olduğunu belirtmektedir. Mekânın ve mekânın kullanılış biçiminin gündelik hayatın bir parçası olduğu ve iktidar ilişkilerini açığa çıkardığı düşünüldüğünde yukarıdaki sav pekişmiş olmaktadır. Bir iktidar ilişkisinin ürünü olan kamusal alan – özel alan ayrımı sonucunda kadın ve erkek farklı mekânlara itilmekte, bu durum çoğunlukla kadının konumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Erkek egemen iktidarın varlığı kadını kamusal alandan siler ya da onu yok sayarken diğer taraftan aslında ona özel alanda da yaşama şansı vermemektedir. Özel alanın yeni

bir iktidar ilişkisine ev sahipliği yapması, kadını eve ama evde de yine kocasının hakimiyetine mahkum etmektedir. Dolayısıyla kadının mekânı kullanım biçimi belli sınırlılıklarla bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Politikanın gündelik hayatı etkilediği görüşüyle ve konuyla ilgili olarak benzer bir yaklaşıma sahip olan Henri Lefebvre de şöyle söylemektedir: “Gündelik hayatın eleştirel çözümlemesi ideolojileri açığa çıkaracaktır; gündelik hayat hakkında bilgi ise ideolojik bir eleştiriyi ve sürekli bir özeleştiriye kapsayacaktır.”⁶

Samih Ayverdi’ye baktığımız zaman, gerçekten de gündelik hayatının, O’na bir yaşam tarzını benimsettiğini, diğer taraftan da bu yaşam tarzını tek doğru olarak öğrettiğini söyleyebiliriz. İdeolojinin geçmişten günümüze gelen farklı tanımlamaları içinden “kişisel kanaatler” olanını seçecek ve bunu Samiha Ayverdi için düşünecek olursak da yazarın yaşam tarzının ideolojisiyle uyumlu olduğunu ifade edebiliriz. Bu doğrultuda yazarın hayata ilişkin belli ve sabit algıları olduğunu, yaşam tarzının sınırları belli kurallara göre şekillendiğini söylemek kolaylaşmaktadır. Muhafazakâr bir düşünce yapısına sahip olan yazar, çevresindeki insanları da bu çerçeveden değerlendirerek eleştirmektedir.

İktidar ilişkileri açısından baktığımızda, yazarın cinsel kimliğinden dolayı farklı mekânlara itilmekten kurtuluşunu “kadın” kimliğinden uzaklaşmakta bulduğunu söylemek mümkündür. Yazarın erkek egemen bir alan olan düşün dünyasında ve dolayısıyla kamusal alanda var olabilmesi “kadın gibi kadın” değil; “erkek gibi kadın” olmasına bağlıdır. Erkeklerin yanında cinsel kimliğinden, arzularından sıyrılmış bir kadın olarak durmak Ayverdi’nin alana girişini kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda yazarın, çalışmamıza kaynaklık eden anı kitabına verdiği isim de hayli manidardır: “Paşa Hanım”. Bahsedilen Paşa Hanım, uzun süre komşuluk yaptıkları Bosna’lı bir Paşazade’nin, “gayet akıllı, dirayetli ve şahsiyetine güvenilir bir orta yaşlı kadın”⁷ olarak tanımlanan karısıdır ve erkeklere ait bir makam olan “Paşalık” burada kadını kamusal alanda var etme aracı olmuştur. “Paşa” niteliğiyle birlikte “erkek gibi kadın” kadını görünür kılarken diğer taraftan da yüceltmektedir; çünkü bu makam aynı zamanda asalet ve saygınlığı da ifade etmektedir. Erkek ama “Paşa” erkek. “Erkek gibi kadın” ama kadınların içinde de “saygın ve asil kadın”. Zira Paşa Hanım da “öyle bir kadını ki, kaşı gözü ile etrafı idare eder ve kalabalık konağında, kimseyi kırmadan, çevresindekilere bağırıp çağırmadan, yanındakileri evirip çevirirdi” ifadeleriyle yer bulmaktadır kitapta.

Yazarın diğer bir anı kitabı da “İbrahim Efendi Konağı”dır. Yazar, kitapta çocukluk yıllarına dair anıları İbrahim Efendi isimli şahsın konağında yaşanan olaylar üzerinden anlatmaktadır. Yazarın anılarına referans seçtiği konağın, reisi olan İbrahim Efendi’nin ismiyle anılması ataerkil toplum düzeniyle örtüşmektedir. Ailenin babası İbrahim Efendi’dir ve dolayısıyla evde söz sahibi, mal mülk sahibi, evin sahibi de İbrahim Efendi’dir. Konak da İbrahim Efendi’nin Konağı’dır. Yuval Davis, Lievesley ve Waylen, “Bütün milliyetçilikler gibi dinsel milliyetçilik de muhafazakârdır ve “muhafazakâr”, genellikle “ataerkil” anlamına gelir.”⁸ demektedirler. Samiha Ayverdi’nin milliyetçi ve muhafazakâr kişiliği -ki bu noktada İslam kendisi için önemli bir referanstır- göz önünde bulundurulduğunda ataerkil bir düzeni yazarın “olması gereken” olarak kabul ettiği düşünülebilir. Bu düşünce yapısı yazarın bahsedilen anı kitabına verdiği isimde de kendini göstermektedir.

Kimliğimizin, algılarımızın, yaşam biçimimizin içinde şekillendiği gündelik hayatın, farklı birçok yapıyı kapsayan, bireysel, toplumsal ve dönemselsel olarak farklı yaşanan bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte gündelik hayatı yaşarken toplumsal ve dönemselsel olarak belli noktalarda benzerliklerin olduğunu söylemek de mümkündür. Bunları belirleyen şeyler ise siyasal, ekonomik, zaman zaman da doğal faktörlerdir; fakat gündelik hayatı sadece toplumsal ve zamansal olarak değil; mekânsal olarak da değerlendirmek gerekir. Postmodernizmle birlikte coğrafya disiplinine yönelik yeni tanımların ve mekânın sosyal bilimlerin sahasına girmesi, gündelik hayat çalışmalarının çıkış noktasını da destekler niteliktedir. Lefebvre, “Mekânın Üretimi” isimli kitabında “mekânın, çok uzak olmayan bir tarihe kadar yalnızca matematikçiler ve filozoflar tarafından ele alınan bir konu olduğunu” söylemekte; ayrıca, Marx’ın yazılarından çıkardığı bir üretim kavrayışıyla mekânın gerçek üretimini çözümleyerek toplumsal bir ürün olduğu sonucuna varmaktadır.⁹ Mekânın toplumsal bir ürün olması ise onun üretilen bir şey olduğu ve toplumların kendi mekânını ürettiği, bunun da tarihsel, kültürel, sosyo-politik koşullara bağlı olduğu; yani toplumdaki topluma değişiklik gösterdiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu durum mekân algısını da etkilemektedir. Buna bir de aile yapısı, din, eğitim düzeyi gibi bireysel faktörleri eklersek mekân algısının kişiden kişiye oldukça farklılık gösterdiğini söylemek kolaylaşır. Çalışmamızın konusunu oluşturan Samiha Ayverdi’nin mekân algısı saydığımız etkenler dolayısıyla değişkenlik göstereceğinden öncelikle Samiha Ayverdi’nin kim olduğuna kısaca değinmek istiyoruz.

Samih Ayverdi Kimdir?

Muhafazakâr kimliğiyle öne çıkan Türk Edebiyatı'nın önemli ismi Samiha Ayverdi 1905 yılında Şehzadebaşı'nda doğmuştur. Çok küçük yaşlardan itibaren aile içinde eğitim almaya başlayan Samiha Ayverdi'nin kültür ve tarih bilinci kazanmasında anneannesi, dedesi ve annesinin yanı sıra eve gelip giden seçkin bilim insanlarının da önemli bir yeri vardır. Yazarın resmi anlamdaki eğitimi ise beş yaşında gittiği mahalle mektebiyle başlar. 1921 yılında Süleymaniye Kız Numune Mektebi'nden mezun olan yazarın eğitim hayatı bundan sonra evde tarih, tasavvuf, felsefe, edebiyat, Fransızca dili alanlarında özel eğitim alarak ve keman çalmayı öğrenerek geçmiştir. Fakat, Ayverdi'nin asıl ruhi ve fikri gelişmesi Fatih'teki Ümm-i Ken'an Dergâhı'nın Şeyhi Kenan Rif'âî ile tanışıp dergâha girmesiyle olmuştur. 1927 yılına kadar da bu dergâhta eğitim alan Samiha Ayverdi, burada kazandığı terbiye ve anlayış çerçevesinde hayatını sürdürmüştür.

Eserlerini 1938 yılından itibaren vermeye başlayan Ayverdi'nin ilk romanı "Aşk Budur"dur. 1946 yılına kadar on eser veren Ayverdi, bu ilk eserleri itibarıyla romancıdır. Yazar daha sonra mecmualarda da yazmaya başlamış, ilk yazıları Necip Fazıl Kısakürek'in çıkardığı Büyük Doğu mecmuasında çıkmıştır. Büyük Doğu'dan sonra Resimli İstanbul Haftası, Fatih ve İstanbul, Türk Yurdu, Havadis, Ölçü, Hür Adam, Anıt, Türk Kadını, Tercüman, Kubbealtı Akademi Mecmuası ve Türk Edebiyatı gibi yayın organlarında da yazıları çıkan yazar, roman, mensur şiir türlerindeki eserlerinden sonra cemiyet meselelerine yöneldiği için hatırat, makale, deneme, tarih, biyografi ve mektup türlerinde eserler vermiştir.

Milliyetçi muhafazakâr bir tarafı olmakla birlikte Türkçü bir milliyetçiliğin Samiha Ayverdi için söz konusu olduğunu söylemek zor görünmektedir. Bu noktada İslamcı – Osmanlıcı bir düşünce tarzına sahip olan Ayverdi felsefesi için temel referans noktasının İslam olduğunu ifade etmek mümkündür. İslami düşünüş geleneklerinin hayat tarzına oldukça etkiye bulunduğu bu ünlü şahsiyet için İslamcılık, milleti bir arada tutmayı sağlayan önemli bir unsurdur. Yazar'ın anılarında da sıklıkla yer verdiği gibi geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki birlik ve bütünlük İslam Felsefesi'nden ve İslami hoşgöründen gelmektedir. Ayverdi'ye göre insanlığın da asli meselesi Allah ve insan olmalı ve bu ilişki Allah'ın istediği ve razı olduğu tarzda kurulmalıdır. Asıl olan budur ve bu ilişki içindeki sorunlar halledilmeden siyasi, ilmi, iktisadi hiçbir mesele çözülemez. Dolayısıyla neticede insana dayanan her konu İslam tasavvufu anlayışı içerisinde ele alınmalıdır.

Türk kültür ve medeniyeti üzerine de önemle eğilen Samiha Ayverdi, Batıcı anlayışı, daha doğrusu Batı'ya körü körüne, özümüzü kaybetme pahasına bağlılığı eleştirmekte ve bizi biz yapan ne kadar değer varsa bu anlayış uğruna yıkıldığını düşünmektedir. Milli ve manevi değerlerimizin gençlere iyi öğretilmediğini de eleştiri konusu yapan yazar, öz değerlerimizin ya tamamen yıkıldığını ya da bu değerlerin asli özelliklerinden arındırılarak benimsendiğini ifade etmektedir. Ayverdi yazılarında, İstanbul'dan, İstanbul'da yaşanan hayatlardan, konaklardaki yaşamlardan, kişilerin portrelerinden örnekler vererek bu değerlerin bir zamanlar ya da bir yerlerde yaşatıldığını hüznle anlatmaktadır.

Milli ve manevi değerlerin kaybında milletçe bilinçsiz davranılması ve bu değerlere önem verilmemesinin etkisi Ayverdi'nin yazılarında öne çıkmakta iken devlet eliyle yapılan yanlışlar da yazarın eleştiri konusu olmaktadır. Bu anlamda Cumhuriyet Dönemi inkılaplarına değinen yazar, Harf İnkılâbı'ndan örnek vererek şöyle söylemektedir. "Harf İnkılâbı emrine uymamanın başımıza açacağı işlerin tehditkâr ürküntüsüyle, bin yıllık ananemize saldırılarak, cezalandırılmak ve hapse atılmak korkusu ile insanımız endişeli bulunuyordu."¹⁰ Ayverdi, burada Arap Harfleri'ni kullanmayı bir gelenek olarak değerlendirmekte ve bu geleneğin devlet eliyle yıkıldığını düşünerek üzüntü duymaktadır. Yazarın bu düşüncesinin de yine Türkçü bir milliyetçilikten çok İslamcı-Osmanlıcı bakış açısıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Milli değerleri bizi biz yapan unsurlar olarak gören Samiha Ayverdi, Türk toplumunun sahip olduğu ahlaki değer yargılarını da aynı bakış açısı içerisinde değerlendirmektedir. Bu noktada Samiha Ayverdi için ahlâk ve namus gibi kavramların son derece önemli olduğunu söyleyebiliriz. Ayverdi, Batılı milletlerle Türk milletini karşılaştırdığı yazılarında kadın erkek ilişkilerine de değinmekte ve bu ilişkileri ahlaki açıdan ele almaktadır. Özellikle yabancı kadınların erkekler karşısındaki rahat tavırlarına vurgu yapan yazar, kadına laf atmayı erkeğin şanı sayan bir anlayışı da eleştirmektedir. Bu anlayışı, cinsiyetçi bir yaklaşım olduğu gerekçesiyle eleştirir gibi görünen yazarın, söz Türk kadını ile yabancı kadınlar arasındaki farka gelince aslında özünde erkeklerin kadınlara laf atmasını eleştirmenin yanında Türk kadınlarının namuslarına düşkün olduğuna; fakat yabancı kadınlar için aynı şeyi söylemenin mümkün olmadığına gönderme yaptığı görülmektedir. Bütün toplumlarda laf atma durumunun yaygın olduğunu söyleyen yazar, ardından laf atılmış bir Türk kadını için şu

yüceltmeyi yapmaktadır: “Öyle ki feracesinin ya da çarşafının altında hanım hanımcık kendini gizlemiş kadın dahi bu saldırıdan yakasını zor kurtarırdı.”¹¹ Başka bir paragrafta annesine laf atan bir kişiye, annesinin şemsiye ile vurarak karşılık verdiğini ve laf atan şahsın da gururu incinerek kaçtığını anlatan yazar, “Batı’da ise tam tersine laf atan kimse, değil kafasına şemsiye yemek, bilâkis gördüğü iltifatı cana minnet bilen kadından mukabele görmekten geri kalmazdı.”¹² şeklinde bir yorumla bu kez milliyetçi olduğu kadar cinsiyetçi de bir yaklaşım sergilemektedir. Partha Chatterjee, Bengalli kadınlar üzerine yaptığı bir çalışmada milliyetçilik söylemini şöyle tanımlamaktadır: “Artık, amaç ‘modern’ ulusta kadınların yerini belirleyecek sosyal ve ahlaki ilkelerin saptanması olmuştur.”¹³ Samiha Ayverdi’ye baktığımız zaman Türk toplumu için benzer bir düşünce yapısına sahip olduğunu görüyoruz. Bir taraftan modern ve ilerlemeci bir anlayış hâkimken diğer taraftan ahlaki değer yargıları üzerinden tanımlanan kadınların, kendilerini sakınması gereken bir durumun varlığı. Eşitliği yok sayan ve kadınları kamusal hayattan silen bir anlayışı içinde barındıran Ayverdi’nin bu yaklaşımı, kadını, ulusal kültürün manevi niteliğini yansıtan eve¹⁴ hapsediyor. Chatterjee’nin söylediği gibi “Ulusun modern dünyasında, Batılılaşmanın derecesi ve tarzı bakımından erkeklerle kadınlar arasında belirgin bir fark olmalıydı.”¹⁵ ve bu fark Ayverdi’de açık bir şekilde ortaya çıkmakta, kendisi de ideolojisiyle uygun olarak düşün dünyasındaki varlığını kadın kimliğinden uzaklaşmakta bulmaktaydı.

Burada Ayverdi’nin milliyetçiliğiyle ilgili bir yön daha ortaya çıkmaktadır. Yazarın milliyetçilik algısı kadın ve erkekler üzerinden farklı farklı kendini göstermektedir. Kadınlarla ilgili yazılarında Türk kadınlarının yabancı kadınlardan farklı olarak aile ve namus gibi değerlere çok düşkün olduğuna vurgu yapan yazar, Türk erkeklerinin de yabancı erkeklerden farklı olarak devlet işlerinde sadık bireyler olduğuna vurgu yapmaktadır. Burada yazarın özel ve kamusal hayatı algılayış biçimi de kendini göstermektedir. Yazar kamusal alanı daha çok erkeklere ait bir alan olarak görür ve tanımlarken özel hayatı da kadınlara ait bir alan olarak görmektedir. Dolayısıyla ev, kadının mekânını oluştururken işyeri ve sokaklar da erkeğin mekânını oluşturmaktadır; fakat bununla birlikte evde de son söz, evin reisinin yani erkeğindir. Ataerkil bir yapı öngören bu milliyetçilik algısı yazarın özel hayatı yaşayış biçimini ve mekân algısını da belirlemektedir.

Milliyetçi bir düşünce yapısına sahip olduğunu söylediğimiz Samiha Ayverdi, sadece Türkiye üzerine düşünüp yazmaz. Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılışından sonra anavatandan kopan özellikle de Balkanlar’daki Eski Osmanlı vatandaşları da Ayverdi’nin ilgi alanındadır. Bununla birlikte Balkanlar sadece insanıyla değil, mimarisi, musikisi, sanatıyla da Samiha Ayverdi’nin yazılarına konu olmuştur. Bu coğrafyada bugün de varlığını koruyan Türkçe isimli mekânlar yazar için bir övünç kaynağıdır ve yazar Türk Tarihi’nin bir parçası olduğunu söylediği bu bölgeleri hala Türk-İslam coğrafyasının içinde düşünmektedir.

Ayverdi’nin yazılarında, daha çok geçmişten örnekler verdiği, maziye canlı tutmaya çalıştığı görülmekle birlikte buradaki nihai amacının bugün ve gelecek olduğunu söylemek mümkündür. Hedefi ise elbette ki gençlerdir. Geçmiş bir değer olarak benimseyip sahip çıkan Ayverdi, bu değerlere ilgisiz hatta düşman olan yöneticileri de yazılarıyla uyarmayı amaç edinmiştir. Tarihe sahip çıkmanın, geleceği kucaklamaya yardımcı olacağını düşünen yazar, tarih bilincini oldukça önemsemekte Türk Tarihi’nin yeni nesillere iyi öğretilmediğinden yakınarak “Türk evlatlarına tarihimizin ve geçmişimizin o muhteşem adalet, insaf ve yumuşaklığını öğretememiş olmanın acısını çekmekte bulunuyoruz.”¹⁶ şeklinde bir yorum yapmaktadır. Anılarında Türk bir ailenin elinde büyümüş yabancı bir kız çocuğunun Müslüman bir Türk gibi yetiştirildiğine yer veren Samiha Ayverdi, milli ve manevi değerlerin bu çocuğa öğretildiğini, onun da ileriki yaşamında bu değerleri koruduğunu mutlulukla anlatmaktadır. Makbule ismi verilen bu çocuk bir Türk’le evlenerek kendi çocuğunu Müslüman Türk geleneklerine uygun olarak yetiştirmiştir. Karşılaştığı bir durum karşısında “Ne dinimden ne de vatanımdan bir nefes ayrılmam”¹⁷ diyen bu kadın Ayverdi için örnek bir kişidir.

Son bir özelliğine değineceğimiz Ayverdi için cemiyet faaliyetlerinin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu faaliyetler çerçevesinde “Samiha Anne” olarak benimsenen edebiyatçının seven, şefkat gösteren, fedakârlık yapan bir insan olarak etrafındaki insanların yetişmesi için anne misyonuna uygun biçimde bir aile ocağı kurduğunu söyleyebiliriz. Milliyetçilik üzerine çalışan kuramcıların birçoğunun söylediği gibi milliyetçiler ulusu aileye benzetme eğilimindedir ve onlara göre ulus, başında erkek reisin bulunduğu bir ailedir.¹⁸ Erkeğin yönetimi altındaki bu ailede kadın da cinsiyetçi rollere uygun olarak ulusun çocuklarını yetiştirmektedir. Gellner “Uluslar milliyetçilikten doğar” der.¹⁹ Kadınların milliyetçilikteki rolleri ise hemen her zaman anneliktir; dolayısıyla özel alana hapsedilerek çocuk yetiştiren “kadınlar ulusun yuvasını temsil ederler.”²⁰

Milliyetçi bir ideolojiye sahip olan Ayverdi’nin anne misyonu, aile içinde annenin yeri ve ulusun aileye benzerliği ile de örtüşmektedir. Ayverdi kurduğu bu aile ocağında anne vasfıyla ulusun çocuklarını yetiştirmektedir. Bu bağlamda özel hayata ait olan “anne”, yazarı kamusal alanda “Samiha Anne” sıfatıyla var

etmekte ve vatan toprağında ulusun çocuklarını yetiştiren yazarın mekânsal algısıyla da örtüşmektedir. Kutsal, kucaklayıcı, kapsayıcı “Vatan toprağı” gibi Samiha Ayverdi de kucak açan, koruyan, kollayan bir anne vasfındadır ve Türk İslam coğrafyasını kapsayan bu vatan toprağı Ayverdi’nin saklı coğrafyasını oluşturmaktadır.

Samiha Ayverdi Yazınında Mekân Algısından Saklı Coğrafyaya

Tarih bilinci Samiha Ayverdi için önemli bir yer teşkil etmektedir. O’na göre bir ülkenin varlığının, milletin bütünlüğünün daim olması için tarihte meydana gelen büyük olayların daima canlı tutulması gerekmektedir. Bu büyük olaylar unutulmamalıdır ki bugünün kıymeti bilinsin, değeri ve sürekliliği korunsun. Ayverdi, bir yazısında, “Bu topraklar, baba mirası bir emanet olduğuna göre, har vurup harman savurmak yerine, onun eksikliğini tamamlayarak çoğaltmak gerekirken biz, gevşedikçe gevşeyerek yenilerini kazanmak şöyle dursun bir yenilmezlik teranesi tutturup kendi kendimizin düşmanı olmaktan kurtulamadık”²¹ demektedir. Geçmiş analiz ve doğru idrak etmenin geleceği belirleyeceğini dile getiren yazar, bu yazılarında geçmişe dönük hafızamızın eksik olmasının bizi geriye götürdüğünü ifade etmektedir. Hafıza ve tarih bilincinden söz ederken Pierre Nora’ya bakacak olursak;

“Hafıza, tarih: Bunlar eş anlamlı değildir, hatta onları birbirleriyle zıtluşturan çok şey vardır. Hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın ta kendisidir. Bu amaçla hafıza, anımsanma ve unutmaya diyalektiğine açık, (...) uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişim halindedir. Tarih ise artık bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasıdır, ama bu hep sorunlu ve eksiktir: Hafıza her zaman güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağdır; tarih geçmişin bir tasavvurudur. (...) zihinsel ve ayrıştırıcı bir iştir, bu yüzden de analiz, söylem ve eleştiriyi gerektirir.”²²

Nora’nın da belirttiği gibi analiz ve eleştiriyi gerekli kılan tarih bilinci, Türkler’de bulunmadığı için Ayverdi’nin eleştiri konusu olmuştur. Bu bağlamda Samiha Ayverdi’nin yazılarında Nora’yla örtüşen bir taraf bulmak mümkündür. Zira Samiha Ayverdi de geçmişin bir tasavvurunu yapmakta, bir dizi analiz ve eleştiriyeye girişmektedir. Tarihini unutan milletlerin hep bir hesap verme çabası içerisinde olduğunu söyleyen Ayverdi, hafızanın devamlı gelişimlere açık olan yönünün Türkler’de eksik olmasından şikâyet etmektedir. Bu noktada dünya tarihinden örnekler veren yazar, İngiltere ve Fransa arasında meydana gelen Waterloo Muharebesi’ne değinmektedir. Böyle büyük bir savaşı yaşamış iki milletin savaşı ve savaşın acılarını unuttuklarını ve bu canlı tutma düşüncesinin onları dost yaparak bir daha savaşmak isteğinden uzaklaştırdığını belirten Ayverdi, ilerleyen yüzyıllarda yaşanan çeşitli savaşlarda İngiltere ve Fransa’nın ittifak yapma yoluna giderek bu tavırlarının mükâfatını aldıklarını belirtmektedir. Yazar, “En büyük dostumuz tarihimizdir. Bu gerçek dost, biz onu unutsak da bizi asla unutmamıştır”²³ sözleriyle geçmişin tasavvurunun önemine de vurgu yapmaktadır.

Türkler’in geçmişte yaptıkları birçok ilerlemeci hamleye rağmen bugün Avrupa’dan geri bir millet olarak nitelendirilmelerinde, geçmiş hafızalarını unutmaları ve tarihlerine gereken önemi vermemeleri Ayverdi’nin yazılarında bir eleştiri konusu olarak öne çıkmaktadır. Ayverdi bir yazısında, “Ama hazin olan şu ki Doğu birçok icat ve keşiflerde bulunmuş; fakat bunları teknik ve medeniyetin emrinde ve istifadesinde kullananlar ekseriyetle Batı olmuştur”²⁴ demektedir. Yazar bir başka paragrafta da çiçek hastalığının çaresi olan çiçek aşısının Türkler’den öğrenilip Avrupa’ya yayıldığını ima etmektedir.²⁵ Yazarın diğer yazıları ve düşünce yapısı göz önüne alındığında burada milliyetçi bir söylemin varlığından söz etmek mümkün gözükmemektedir. “Milliyetçilik anlatıları bir yandan ilerleme ve değişimi vurgularken, bir yandan da ezelden beri değişmeden var olan uluslar kurgulamışlardır.”²⁶ Samiha Ayverdi’nin milliyetçi kişiliği yazılarına da yansımış bu kurgularda yazarın milliyetçi söylemleri kaybolan değerlere vurgu yapıp geleneklerden söz ederken aynı zamanda da daima ilerlemeci bir anlayışı öne çıkarmıştır. Özellikle teknoloji ve bilimde Batı’dan geri olma durumu yazarın anılarında sık sık Türkler’de bulunan bir eksiklik olarak yer almıştır.

Türkleri tarihlerine sahip çıkmama eksikliği dışında her bakımdan diğer milletlerden üstün gören yazar, ilmi gelişmelerde İslam’ın ve kutsal kitabı Kuran’ın etkisini de unutmamaktadır. Yabancı bir bilim insanı olan Prof. Bucaille’nin Kaptan Cousteau ile yaptığı konuşmayı anlatan yazar, ardından Cousteau’nun söylediği

“Modern ilmin on dört asır geriden takip ettiği Kur’an, ben şehâdet ederim ki, Allah kelâmıdır.”²⁷ sözlerini örnek göstermektedir.

Samiha Ayverdi, Türk milletinin erdemlerine değindiği bir başka yazısında da Türkler’le yabancı milletleri karşılaştırmaktadır. Türkler’in yaratılıştan ahlak, saygı, vefa gibi değerlere sahip olduğunu, oysa yabancı milletlerde böylesi erdemlerin çoğunlukla bulunmadığını Sultan II. Murat zamanından bir örnekle açıklayan Ayverdi, bu yazısında II. Murat’ın Hırvatlar’a esir düşen bir Arnavut çocuğunu alarak yetişmesini sağladığını ve o çocuğun bir Türk Paşası’nın oğlu gibi yetiştirildiğini belirtmektedir. Çocuğun “Osmanlılar’dan gördüğü büyük alaka, saygı ve muhabbete rağmen yaratılışından gelen hilekârlık ve yalancılık ile o nimetlere nankörlük ederek kaçmaya çalıştığını”²⁸ ifade eden yazar, bu örnek üzerinden Türkler’deki erdemlerle yabancı milletlerdeki erdemsizliklerin yaratılıştan geldiğini ve bir yabancıya Türk ahlâk ve erdemini öğretseniz dahi yaratılışı bozuk olduğu ya da Türk olmadığı için her zaman başarılı olamayacağınızı ifade etmeye çalışmaktadır. Yukarıdaki alıntı dikkate alındığında, milliyetçi yönüne vurgu yapmaya çalıştığımız yazarın, zaman zaman ırkçı bir tavır sergilemekte olduğunu da söyleyebiliriz.

Samiha Ayverdi’nin yazılarında maziden örnekler verdiğini, Eski İstanbul’u, İstanbul’un mahallelerini, konaklarındaki yaşamları anlattığını bunu da geleceğe bir köprü kurmak, ahlaki ve kültürel değerleri unutturmamak için yaptığını söylemiştik. Burada Elif Ekin Akşit’e kulak verecek olursak, Akşit, kadınların tarihsel mekânlarla kurdukları ilişkinin şehrin tarihi ya da eski bölümleri arasında yoğunlaştığını ve bu ilişkinin farklı dinden ve milletten insanların bir arada yaşama tecrübelerinden beslenirken öte yandan da bu geçmişe sahip çıkılarak gündelik çatışmalarla baş etmenin yollarını barındırdığını ifade etmektedir. Kadınların şehirdeki tarihsel mekânlarla kurdukları ilişkinin onların siyasetle bağlantısını da oluşturduğunu söyleyen Akşit’e göre feminist coğrafyanın alanı da budur.²⁹ Buradan hareketle yazarın Paşa Hanım’ın “Eski İstanbul Sesleri” isimli bölümünde mahalle yaşantısını, sokak satıcılarını merkeze alarak anlatışını, Şehzadebaşı’ndaki Doktor Fevzi Paşa Konağı’nın kaldırımında kestane, ceviz satan adamı, Vefa’ya yakın olan semtlerdeki gençlerin kışın kara kışa rağmen boza içmeye gelişlerini³⁰ örnek gösterebiliriz. Eşeğin sırtında ve tel dolapta satılan ciğeri, tahta tablalara sıralanmış su muhallebisini, “akşam simidi” narası atan fırıncı yamağını, onların sattıkları ürünlerin dükkânlara girmiş olmasını özlemle anlatan³¹ yazar için mahalle arasında gezerek yapılan satış, kültürümüzün bir parçasıdır. Sokak satıcılarının da bir ögesi olduğu mahalle yaşantısı, aslında Ayverdi’nin saklı coğrafyasının da bir parçasıdır. Çünkü kendini huzurlu hissettiği; fakat gittikçe bozulduğunu söyleyerek yakındığı yerlerin başında bu eski İstanbul semtleri ve mahallelerindeki yaşamlar gelmektedir. Burada Ayverdi’nin geçmişe ve kaybolan değerlere duyduğu özlem ve “tarihle kurulan ilişki biçimi, sadece kadınlar için değil ama en çok kadınların hatırlattığı şekliyle tarihin mekânla beraber düşünülmesi gerektiğinin altını çiziyor.”³² Ayverdi’nin yakın geçmişin unutulmak istenen izlerini yaptığı vurgu, onun mekân algısının ve mekânsal davranışının da bir göstergesidir. Ayverdi’nin mekânsal davranışının siyasal niteliğini de belirleyen yazıları bu anlamda feminist coğrafyanın tam da merkezinde durmaktadır; çünkü Ayverdi, içinde bulunulan ve hoşnut olunmayan durumla baş etmenin yollarını geçmişin tasavvurunda bulurken kadınları hayatın içinde değerlendiren feminist coğrafyanın alanına girmektedir.

Feminist coğrafya temel olarak erkeklere ait olan ve onların deneyimlediği mekân, yer ve alanlara odaklanarak kadınların yaşantı ve deneyimlerine kişisel veya özel meseleler olarak bakan bunun için de toplumsal bir önemi olmadığı varsayımıyla araştırma nesnesinin dışında bırakılan konuları yeni alanlar olarak coğrafya disiplinine dahil etmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda feminist coğrafyanın başlıca çalışma konuları, ev içi işbölümü ve mekânsal organizasyon, ev içindeki iktidar ilişkileri, kadınların fırsat ve hizmetlere erişimi, kadınların iş yerlerine ulaşımı, kadınların kamusal mekânlardaki rol ve etkinlikleri, kadınların kamusal alanda hayatta kalma stratejileri olarak sıralanabilir.³³ Bu noktada tekrar Samiha Ayverdi’ye dönecek olursak, yazarın anılarında yer verdiği önemli mekânlardan birinin evler olduğunu görürüz. Bu “özel alan”lardan kitaba ismi verilen Paşa Hanım’ın yaşadığı ev ve evdeki iktidar ilişkileri, Paşa Hanım’ın ev içi ilişkilerdeki küçümsenmeyecek rolü yazarın anılarında öne çıkmaktadır.³⁴ Kadınların kamusal alandan soyutlanarak özel alana itildikleri bir ortamda Paşa Hanım’ın kamusal alanda önem taşıyan “Paşa” sıfatını kullanması kamusal alan-özel alan ikiliğinde ve kadın pratiklerinin mekânsal niteliğini göstermede önemlidir.

Yazar anılarında yer verdiği mahalle yaşamlardan biri olan kendi aile yaşamını da kaybolan değerler gibi aynı özlemle dile getirmektedir. Ramazan ayı için “eski devirlerde şehir halkının birlikte ifa ettikleri müşterek bir ibadet” tanımını yaptığı bir bölümde evlerini, evin sokağı gören cephelerini anlatırken “Ramazan geceleri, o minicik sahanlıkta oturmak benim için paha biçilmez bir zevk olurdu”³⁵ demektedir. Yazarın bahsettiği sahanlık evin Şehzadebaşı’nı gören kısmında bulunmaktadır. Şehzadebaşı ise Ayverdi’nin doğup

büyüdüğü yerdir. Bu açıdan bakıldığında Şehzadebaşı'nın aslında Ayverdi'nin olmak istediği, huzur bulduğu, mutluluk duyduğu bir yer olduğunu bu bağlamda kendisinin saklı coğrafyasını oluşturduğunu söyleyebiliriz.³⁶ Bu coğrafyada yazar için önemli olan mekân ise elbette ki yaşadığı evdir. Suzanne Mackenzie, kadınların mekânının ev ve komşuluk birimi olarak belirlendiğini ifade etmektedir. Ona göre, kadınlar özel diye tanımlanan ve coğrafi olarak erkeklerin kamusal çalışma alanlarından ayrılan bir maddi temelde çalışmaktadırlar ve coğrafyadaki feminist çalışmalar toplumsal cinsiyetlere özgü bu mekânsal parçalanmışlığı açıklamaktadır.³⁷ Ev, kadınların sokaklar ise erkeklerin mekânıdır. Samiha Ayverdi için oturduğu ev, çevresiyle, komşularıyla, sokak satıcılarıyla anlam bulmaktadır ve Ayverdi, evinden; yani özel alandan sokağı izleyerek kamusal alana yaklaşmaktadır.

Yazarın saklı coğrafyasına ilişkin bir başka örnek de kendisinin şu cümleleriyle verilebilir: “Artık Şehzadebaşı Camii’ne yapılan mahyaları seyretmek benim için eğlence ve zevk olmaktan çıkmışa benziyordu. Zira Fatih Sultan Mehmed’in fethederek Anadolu ile Rumeli kıt’alarını birleştirip Bizans duvarını yıktığı İstanbul şehri şimdi eski ve gerçek sakinlerinin elinden gasp edilmiş bulunuyordu.”³⁸ Bu örnekte mekân olarak karşımıza Şehzadebaşı Camii çıkmaktadır. Ayverdi’nin saklı coğrafyası olan Şehzadebaşı’ndaki bu camii aynı zamanda bölgenin simgesidir. Bir İslam coğrafyası olan İstanbul’da, şehre anlam katan bir mekândır Şehzadebaşı Camii. Fakat İstanbul’un işgal altında olması da Şehzadebaşı Camii’ni anlamsızlaştıran bir durumdur. Çünkü İslam coğrafyası artık Müslüman olmayan milletlerin eline geçmek üzeredir.

İstanbul’un işgalini, İttihat ve Terakki erkânının I. Dünya Savaşı yıllarında uyguladığı yanlış politikalara bağlayan Ayverdi, işgalin hüznünü de yine Şehzadebaşı Camii üzerinden anlatmaktadır. “Şu halde, artık ne diye Şehzadebaşı Camii’nin mahyalarını seyretmek üzere sofanın geniş penceresine oturmalı idim?”³⁹ diye soran yazar için Şehzadebaşı’nın, yaşamında ne kadar ayrıcalıklı ve önemli bir yeri olduğu bir kez de daha anlaşılabilir. Milliyetçi duygularla bağlı olduğu işgal altındaki İstanbul gibi vatan toprağı olan ve eski değerlerin, aile yaşamının korunduğu ve yaşatıldığı her yer Samiha Ayverdi’nin saklı coğrafyasının bir parçasıdır.

Örneklerden yola çıkarak Ayverdi’nin anılarında öne çıkan mekânlardan bir diğersinin de Türk-İslam coğrafyası içerisinde yer alan camiler olduğunu söyleyebiliriz. İslamcı-Osmanlıcı bir düşünce yapısına sahip olan yazarın, İslam’a ait mekânlara vurgu yapması düşünce yapısıyla uyumlu gözükmektedir. Bu bağlamda özellikle Şehzadebaşı Cami ile Fatih Cami’nin yazarın anılarına sıklıkla konu olduğunu söylemek mümkündür. Yazar, anılarının bir bölümünde Fatih Camii’ne şöyle yer vermektedir:

“Hele millet olarak utanacağımız bir taassup hareketimiz olan, bir Fatih Camii Ayasofya’nın duvarlarına tâlik edilmiş İslam imanının “Hulefâ-yı Râşidîn” dediğimiz dört yüce halifesinin isimlerini duvarlardan indirmek gibi ideolojik hatanın sahibi acaba kimler idi ki binanın içinde hazırlanıp çerçevenilmiş ve üstelik meşhur hattatlarımızdan Kazasker Mustafa İzzet Efendi’nin elinden çıkmış olan bu levhaları binanın kapılarının onları dışarı çıkaracak ölçüde büyük bulunmaması yüzünden uzun zaman bir köşeye atılmış olarak durduktan sonra...”⁴⁰

Görüldüğü gibi Samiha Ayverdi, bazı değerli eserlere gereken özenin gösterilmemesinden yakınmakta, bu örnek için de Fatih Camii’ni seçmektedir. Ayverdi, bir başka yazısında da yine Şehzadebaşı Camii üzerinden Türkler’in vatanları ve dinleri uğruna çektikleri acıları anlatmaktadır.⁴¹

Aile kurumu da geleneksel ve muhafazakâr bir kültür ve düşünce yapısına sahip olan Samiha Ayverdi için özel bir öneme sahiptir. Gerek kendi ailesinden gerekse de çevresindeki ailelerden örneklerle ibretlik dersler çıkarılmak üzere sorgulamalarda bulunan yazarın, ailesi ile ilgili konuları genellikle devlet ve millet işlerine bağladığını söylemek mümkündür. Yazar, İslam felsefesinin etkisi altındaki yazılarında, böyle durumları kendi ailesindeki dürüst, imanlı ve devlet işlerinde sadık bireylerle ilişkilendirerek açıklamaktadır. Muhafazakâr ve milliyetçi bir kimliğe sahip olan Ayverdi, ataerkil bir aile ve toplum düzenini kabul eden bir yazar olarak ev dışında yani kamusal alandaki devlet işlerinde çalışan ailesindeki erkeklerden övgüyle söz etmektedir. Evde ulusun çocuklarını yetiştirerek devlete hizmete eden kadınlardan farklı ve cinsiyetçi rollere uygun olarak erkekler de dışarıda bilfiil çalışarak devlete hizmet etmektedir. Ayrıca tanıdıkları yabancı uyruklu aileler de Ayverdi’nin yazılarına konu olmuştur. Devlete sadık fertleriyle farklı ırktan gelen ailelerin, Allah’a yakarışlarını, yazar şöyle ifade etmektedir.

“Varsın Hacı Anne torunu Orhan’a Ruhan desin. Varsın Habeş Dadı çetrefil konuşmaları ile dinleyenlerde tebessüm uyandırsın ve gene şarkın dağ köylerinden gelen aşiret erbabı kaba aksanını

değiştirip yumuşatmayı beceremesin ama hepsi de seccadesinde otururken ve vatan hizmetine gönderdiği oğlunun arkasından dua ederken aynı tevhit merkezinden gelen şevk ve aşkla: ‘Allah’ım devlete ve millete zeval verme’ diye göklere açtığı elini yüzüne kapayarak dua etmekte birleşsin.”⁴²

Burada da görüldüğü gibi Samiha Ayverdi için ne koşulda ve kim olursa olsun devlet ve millet için çalıştığı sürece o kişi Türk’tür ve kıymetli bir iş yapıyor demektir. Kişinin kendini devlete faydalı olmaya adanması, Türk gibi hissetmesi onun ne kadar düzgün bir ahlak ve terbiyeye sahip olduğunu göstergesidir. Tabii burada dinin de birleştirici bir unsur olarak ön planda olduğunu unutmamak gerekir. Türk ulusu aynı zamanda Müslüman bir ulustur ve dünyanın farklı yerlerinde ayrı bir millet ve vatan toprağı olsa da ortak bir çatı her zaman vardır ve amaç bu çatıyı korumak ve devamlılığını sağlamak olmalıdır. Bu bağlamda Müslümanlık devamlılığı sağlayacak birleştirici bir unsur olarak görülmektedir. Başka bir örnek verecek olursak;

Eski fütüvvet ve zafer yıllarında bir ayağı Macar ovalarında at sürerken, bir ayağını Büyük Sahra’ya atmış, Akdeniz’de gözünü açmış, Mısır, Tunus, Fas, Cezayir, Trablusgarp ve Bingazi’lerin efendisi olmuş (...) Ural’ların, Uzaksark’ın Müslüman-Türk’üyle el ele gönül gönüle vermiş velilerin deruni irşat ve gayreti ile batıya doğru sefere çıkıp, Kafkaslar’dan, Dağıstanlar’dan gönderilen mücahit seller, dünyaya adalet ve içtimai nizamından örnek devletler göstermekten geri kalmamıştı.⁴³

Yukarıdaki alıntıda Samiha Ayverdi’, Doğu’dan Batı’ya süren Müslüman Türkler’in fetihlerine değinmekte ve geniş bir coğrafyayı anılarına taşımaktadır. Yazar, Türkler’in fetihçi karakterini ortaya koyduğu yazısını milliyetçi bir vurguyla ele almakta, bunun kökenini de Orta Asya’ya dayandırmaktadır. Hande Özkan, Türk Milliyetçiliği ile ilgili şöyle söylemektedir:

Türk Milleti’nin ve milliyetçiliğinin kökenleri Orta Asya’da, yani mitolojik anavatanda aranmaktadır. (...) Türk Tarih Tezi’nin sunduğu alternatif, Orta Asya Anavatan fikrini Anadolu’nun tarihsel coğrafyasını yeniden yazmada bir araç olarak kullanmaktadır. Sonuçta coğrafyanın tarih tarafından homojen bir etnik süreklilik dahilinde yeniden şekillendirildiği bir milliyetçilik kurgusu ortaya çıkmaktadır.⁴⁴

Hande Özkan’ı doğrular şekilde, Osmanlı’nın parçalanışı ve Kurtuluş Savaşı yıllarını görmüş bir kişi olarak Samiha Ayverdi için vatan toprağı, aslında Misak-ı Milli sınırlarından daha geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Tarih boyunca Türkler’e vatan olmuş topraklar etnik süreklilik dahilinde bir milliyetçilik kurgusuyla konu olmaktadır Ayverdi’nin yazılarına. Türkler Batı’yı fethederken Doğu’nun da ezelden beri Türk coğrafyası olduğunu söyleyen yazar, kendi düşünce yapısına uygun olarak bu coğrafyalardaki Türk Devletleri’ne eserlerinde yer vermektedir. Yazar, Türkler’in, fetihler sırasında gittikleri bölgelere adalet ve düzeni de götürdüklerini ifade ederek eskiden beri devlet işlerinde başarılı olduklarını vurgulamaktadır. Bununla birlikte Ayverdi’nin Türkler’de bulunan yayılmacı politikayı da ortaya koymuş olduğunu söylemek mümkündür. “İstanbul’a Akan Türk Gücü” başlıklı bir yazısında Türkler’den övgüyle söz eden yazar, Bizans’ın zulmünden, Malazgirt Zaferi’yle Türkler’in Anadolu’ya girişinden ve İstanbul’un fethinden söz ederken adeta o günleri yaşamış gibi bahsetmektedir. “Selçuklu Orduları İznik’e kadar ilerledi. Ama orada da karar etmeyerek İzmit’e ve Üsküdar’a kadar uzanıverdi”⁴⁵ ifadelerine övünçle yer vermiş büyük bir Müslüman Türk şuuru ile eskiden Türk yurdu olmuş coğrafyaları mekânsal algısına dahil etmiştir.

Yazar bir başka yerde de çok geniş bir coğrafyada yaşamış olan Türkler’in birlik ve beraberlik algısının hiç değişmediğine vurgu yapmaktadır: “Uzaksark’ın Ural’larından, Tibet’lerinden, Altay’larından, Tanrı Dağları’ndan ve Karakurum Dağları’ndan kopup gelmiş Türk soyları için ayrılıkçı bir anlayış bulunmamakta idi”⁴⁶ ifadeleriyle Türkler’in farklı coğrafyalardan gelmiş olsalar da sahip oldukları bilinçle yeni bir vatan toprağında ve yeni bir devlet çatısı altında birleştiklerini vurgulamak istemektedir. Bu yargıya varmamızı kolaylaştıran görüş ise yazarın Hıristiyanlar ve onların içindeki mezhep farklılıklarının aralarına ayrılıkçı tohumları ekerek birlik olmalarını engellediği iddiasıdır. İslam’ın Türk toplumu için birleştirici bir faktör olarak Ayverdi’nin anılarında sıklıkla yer aldığı düşünüldüğünde Türk toplumunun birliğine vurgu yapması yazarın sahip olduğu İslamcı Osmanlıcı anlayışla uygundur. Zira Orta Asya’daki Türkler Anadolu’ya göç ederek burada yeni bir devlet kurmuş ve bu devlet yayılarak birçok coğrafyayı İslam çatısı altında birleştirmiştir.

Yazarı mekânsal olarak etkileyen ve üzerinde önemle durduğu bir coğrafya da Bosna – Hersek'tir. Buranın, minyatür bir Türk şehri olarak zamanında Osmanlı'nın Rumeli vilayetlerinden birisi olduğunu belirten yazar şehrin mimari yapısıyla muhteşem ve göz alıcı görüldüğünü bu güzelliğin de Türkler'in eseri olduğunu ifade etmektedir.

Sırpıların sevimsiz işçi mahalleleri ve Avusturya işgalinden artakalmış birkaç otel vardı ki seyyahlar bu soğuk ve tatsız binalara yan gözle bile bakmıyorlardı. Ancak turist olarak burada konaklayanları çeken ve cezbeden binalar Türk eserleri idi ve gelenlerin hepsi Türk eserleri için geliyorlardı. Öyle ki zarafetin ve güzelliğin misali birer canlı şiir denecek eserler hep Türklerden kalan bakiyeler idi.⁴⁷

Bu paragrafta yazar, bir taraftan eskiden Osmanlı toprağı olan Bosna Hersek'i mekansal algısına dahil ederken diğer taraftan tarihi eserler yoluyla Türkler'i övmekte ve onların diğer milletlerden üstünlüğüne yer vermektedir.

Görüldüğü biri anılarında özellikle yer verdiği Bosna Hersek, yazar için hala bir Türk İslam coğrafyasıdır ve buralarda yaşanmış hayatlar konu olur yazılarına. Zira anı kitabına ismini verdiği "Paşa Hanım" da Bosnalı'dır ve yazar, övgüyle söz eder kendisinden.

"Bütün Rumeli'yle beraber Bosna'yı da kaybeden Osmanlılar'ın bir büyük kaybı da Çanakkale Muharebelerinde iki yüz elli bin aydın Türk gencini şehit vermeleridir ki bunu takip edecek nesiller bir daha aynı ölçüde aydın meydana getirememiştir"⁴⁸ diyen Samiha Ayverdi için üzerinde durulması gereken bir başka konu kuşak – mekân – vatan algısıdır. Kaybedilen Osmanlı topraklarının yerine gelmediği, üstelik o kayıplardan da dersler çıkarılmadığı Ayverdi'nin sıklıkla dile getirdiği bir eleştiridir. Eski nesillerin vatan toprağını kaybetmemek uğruna canlarını ortaya koyacak bir vatan şuuruna sahip olduklarını; oysa yeni nesillerde artık bu derece aydın gençlerin bulunmadığını söyleyen Samiha Ayverdi, bu durumu kaygı verici bulmaktadır. Samiha Ayverdi'nin sahip olduğu İslami düşünce tarzı mekân algısını da etkilemekte, geçmişte ve şimdi var olan Türk İslam coğrafyasının tamamı bu algıyı oluşturmaktadır.

Samiha Ayverdi bir başka bölümde de şu sözlere yer vererek bizi doğrulamaktadır:

Yalnız bizim değil, bütün Türk evlerinin içinde yaşamış olan Çerkez, Gürcü, Boşnak, Habeş hatta Zenci, Kürt unsurlar aynı kazanda pişerek aynı aşı lezzet katarken bunların hiçbirini gayri Türk görmek asla mümkün değildir. Müşterek bir iman, ırk ayrımını bıçak gibi keserken, bu ayrı dünyaların insanları seccâdelerinden kalkmadan, müşterek vatanlarının selameti için dua ederler ve hiçbirini de Çerkez kolonisinin veya Habeş krallığının selameti için dua etmeyi akıllarından dahi geçirmezlerdi.⁴⁹

Ayverdi burada, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde Türklerle birlikte yaşayan farklı ırklardan insanları anlatmaktadır. İmparatorluk çatısı altında birleşen ve İmparatorluğun aslı unsurlarından olan bu insanları birbirine bağlayıcı bir unsur olarak İslam dinine vurgu yapan yazara göre; sahip oldukları ırksal çeşitlilikle Osmanlı İmparatorluğu'na farklı bir renk katan bu insanlar, ortak imanları sayesinde ırksal kökenlerine göre hareket etmeyerek artık vatanları olmuş topraklara sahip çıkmakta ve onun varlığı için dua etmektedirler. Dolayısıyla İslam dinin birleştiriciliği ırk ayrımını görünmez kılmaktadır.

Türkler'in varlık gösterdikleri coğrafyalarda izledikleri hoşgörü politikasının diğer milletler üzerindeki etkisine de değinen Samiha Ayverdi, bu devletlerin günümüze kadar gelebilmelerinde geçmişte bu bölgelerde varlık gösteren Türk Devletleri'nin etkisi olduğunu vurgulamaktadır. "Bugün Balkan yarımadasında çeşitli dilerin konuşulması ve çeşitli kavimlerin mevcut bulunması, beş yüz senelik Türk hâkimiyetinin lutfu eseridir. Şayet Türk kuvvetleri Latin tehlikesini zamanında durdurup Slav milletlerini himayesi altına almamış olsaydı bugün o topraklarda ne bir Ortodoks mezhebinin salibi, ne de bir Sırp, bir Bulgar milleti olurdu."⁵⁰ diyen Ayverdi, başka bir yazısında da Türkler'in hoşgörüsüyle ilgili şöyle söylemektedir: "Cezayir'den Yemen, Hicaz ve Hindistan'a, Budin'den, Eflâk, Boğdan ve Kafkaslar'a uzanan, bir yandan da Adriyatik sahillerini, Akdeniz kıyılarını tarayan; nihayet Küçük Asya'yı içine alan bu geniş ülkede muhtelif kavimler kendi törelerini ve an'anelerini, dillerini, dinlerini muhafaza etmek suretiyle, yarı istiklâlli bir idarenin yumuşak anlayışına teslim edilmişlerdi."⁵¹

Anlattıklarımızdan hareketle yazarın Türklükle ilgili yazılarında mekânlardan çok coğrafi bölgelere referans verdiğini, İslam'ı anlattığı yazılarında ise mekânsal kurgulara daha fazla yer verdiğini söyleyebiliriz. Bu durumu İslam'ın mekânsal kurgulara daha elverişli olması ile açıklamak mümkündür. Zira İslam dini hangi coğrafyada yer etse orada bir camii ya da mescidin varlığının söz konusu olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla

yazarın İslam üzerinden bir değerlendirme yaparken mekânlara referans vermesi doğal, hatta mecburi gözükmemektedir. Bununla birlikte camilerin kadınlara erkekler kadar açık mekânlar olmadıklarını söyleyebiliriz. İslam dininin temel ibadethanelerinden biri olan camiiler kamusal alanın içinde yer alan mekânlar olarak kamusal alan-özel alan ayrımı doğrultusunda kadınların girişine erkekler kadar açık gözükmemektedir. Bu noktada bir kadın olarak Samiha Ayverdi'nin anılarında camilere sıklıkla yer vermesini, düşüncelerine İslam'ı referans almasıyla açıklayabiliriz. Bununla birlikte yazarın Türklükle ilgili yazılarda mekânlardan çok coğrafyaya değinmesini Türkler'in yaşadıkları bölgelerde farklı ırktan insanların bulunmasına ve aynı ortamlar içinde sosyal hayatlarını sürdürme zorunluluğunun kimi zaman kendi kültürlerine ait olmayan yapıların kullanımını şart koşmasına bağlayabiliriz.

Samiha Ayverdi'nin anılarından yola çıktığımız bu çalışmada yazarın mekân algısına bakarken, üzerinde durulması gereken son nokta özel alan-kamusal alan ayrımıdır. Yazarın kamusal alanı tecrübe etme biçimi, mekân algısını da etkilemiştir. Ayverdi'ye kaynaklık etmiş olayların çoğunun kamusal alanda cereyan ettiği, özel alanda yaşananlara yazarın anılarında çok fazla yer vermediği görülmüştür. Özel hayatını yaşadığı yerlerin adı anılarında geçse de özel hayatın kendisi bu anılara konu olmamıştır. Yazar'ın bu tutumuyla ilgili olarak özel hayatla mahrem hayatın birbirine karıştırıldığını söyleyebiliriz. Özel, yalnız bir kişiye, bir şeye ait veya ilişkin olan⁵² anlamına gelirken; mahrem, yakın akrabadan olduğu için nikâh düşmeyen kimse⁵³ anlamına gelmektedir. Habermas'ın da dediği gibi mahremiyet, özel alanın daha yüksek bir düzeyidir.⁵⁴ Dolayısıyla özel ve mahrem birbirinden ayrı şeylerdir ve özel olan her şey mahrem değildir. Oysa yazarın yaşadığı coğrafyaya egemen olan ve kendisinin yaşam biçimini de belirleyen kültür “özel olanın mahrem ve dolayısıyla paylaşılamaz olduğu” yanılığını doğurmaktadır. Ayverdi'yi baştan kısıtlayan bu durumsa kendisinin mekân algısını, kamusal alanla sınırlamaktadır. Bununla birlikte Ayverdi'nin anılarını yazarkenki tutumunu ketum bir tavır olarak değerlendirmek mümkündür. “Özel” ve “mahrem” olanın birbirine karıştırılmasının da etkisiyle böyle bir tavır sergilediğini düşündüğümüz yazarın anılarını kaleme alırken başka hayatlara değinmesi ve o hayatlardan çıkarılacak dersler sunması ketum tavrını da açıklar niteliktedir.

Kitaptan bir bölümle örnek verecek olursak; Ayverdi, zekâca geri olan çocuklarını okumaları yönünde sıkı ve onların üzerine titreyerek başka bir iş yapmalarına müsaade etmeyen bir kadını anlatmaktadır. Bu kadının, çocuklarına aslında kötülük ettiğini düşünen yazar, bölümün sonunda çocuklarla ilgili olarak; “... ana baskısından kurtulmuşluğun sevincinin ta kendisi olduğunu Gülistan Hanım acaba biliyor muydu?”⁵⁵ diye sormaktadır. Ayverdi, “Osman Rami Bey” isimli bir başka yazısında ise “Otoriter, para düşkünü ve haram yiyen bir baba”yı konu edinmektedir. Osman Rami isimli bu kişi anılan özelliklerinden ötürü bir aile faciasının yaşanmasına neden olmuş, alıp uyguladığı kararlar neticesinde kızı ölmüştür.⁵⁶

Anne babası ölen bir kızın başka bir ailenin yanında yetişmesini konu alan bir başka yazısında da Samiha Ayverdi yine ayrıntılı bir biçimde kendi ailesi dışındaki hayatları ele almaktadır. “Vefa borcunu konu edinen yazı Sündüz isimli yetim kızın yaşamı üzerinden ilerlemektedir.⁵⁷ Vermeye çalıştığı mesajı başka hayatlar üzerinden ileten yazar bu derece özel olan ve ailesindeki kadınları konu alan yazılara anılarında yer vermemiştir. Ailesini konu alan yazılar ise genellikle ailenin erkek bireylerinin ev dışındaki yaşamlarını ya da ev içinde genel durumlarını anlatır niteliktedir. Özellikle bir kadın yazar için metni baştan sınırlayan bu tavır, kişinin bulunduğu noktadan ileri gitmesini engellemektedir. Bu durum bir kısır döngü yaratan aynı zamanda kadının dile gelmesini de farklı bir açıdan engellemiş olmaktadır.

Sonuç

Çalışmada Samiha Ayverdi'nin anılarını kaleme aldığı kitabı “Paşa Hanım”dan yola çıkarak yazarın mekân algısına ve saklı coğrafyasına ulaşmaya çalıştık. Bu bağlamda, tasavvuf geleneğinin şekillendirdiği Ayverdi'de yüksek bir Türklük şuuru olduğunu, bunun zaman zaman ırkçı tasavvurlara sebebiyet verdiğini söylemek mümkündür. Tasavvuf geleneğinden etkilenen Ayverdi için tabii olan İslam çatısı altında birleşen bir Türklük algısıdır. Dürüst, namuslu, güzel ahlaklı olmak; yalan, iftira gibi kötü huylara sahip olmamak bir insanda bulunması gereken özelliklerdir. Bununla birlikte mekânsallığa dair söyleyeceğimiz şey ise, Ayverdi'nin geniş bir coğrafyayı yazılarına taşımış olduğudur. Bu coğrafya çoğunlukla hatta tamamıyla Türkler'in yaşadığı ya da bir zamanlar yaşamış olduğu bölgeleri oluşturmakta, örneğin yazar gidip gördüğü halde, Amerika ile ilgili bir yazı kitapta yer almamaktadır. Bu bağlamda yazarın bu tutumunun, milliyetçilik algısı ile uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Yazarın doğup büyüdüğü Şehzadebaşı'nın ise anılarında sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Şehzadebaşı, burada bulunan yaşadığı konak, yazarın kendini bir zamanlar mutlu hissettiği mekânlardır. Referans aldığımız diğer kaynağa ismini veren "İbrahim Efendi Konağı" da Şehzadebaşı'ndadır. Şehzadebaşı, mahalleleri, sokakları, camileri, konaklarıyla yazarın anılarında daima canlı tuttuğu bir yerdir ve dolayısıyla da saklı coğrafyasıdır. Bir başka önemli mekân da Bosna-Hersek'tir. Yazar, anılarında Bosna Hersek'e de sıklıkla değinmekte, orada yerleşik bulunan halkın gönlünde "Türkler'in ne kadar önemli bir yeri olduğu"na vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte bu coğrafyanın Türk halkı için de önemli olduğunu ve olması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle yazarın orada yaşanan hayatları sıklıkla yerdiği görülmüştür. Zira çalışmamıza kaynaklık eden "Paşa Hanım" kitabındaki Paşa Hanım da Bosnalı'dır.

Son olarak Samiha Ayverdi'nin mekân algısını, "özel hayat" anlayışının etkilediğini söyleyebiliriz. Ayverdi'nin içine doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı ve anılarında yer verdiği geleneksel toplumda özel hayatın mahrem olanla karıştırılması yazarın böyle bir algı geliştirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Ayverdi için konuştuğumuz zaman, özel hayatına yazılarında çok fazla yer vermediğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte yazarın anılarına taşıdığı mekânlardaki kamusal hayatı ele alış ve yaşayış biçiminin de yetiştiği coğrafyanın toplumsal yapısıyla uygun olduğunu söylemek mümkündür. Kamusal hayatı erkeklerin yaşadığı, çalıştığı, vatana hizmet ettiği bir alan olarak değerlendiren yazar, ev içi alanı da kadınların çocuk yetiştirerek vatan hizmeti gördü bir alan olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Samiha Ayverdi, kamusal hayatta var olmayı da "kadınlık" kimliğinden uzaklaşmakta bulmuştur. Kitabında işlediği konular ve onları ele aşılar tarzı, çalışmamıza konu olan anı kitaplarına verdiği isimler göz önüne alındığında bu savımız pekişmektedir.

- ¹ Henrie Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (Metis Yayınları, İstanbul, 1998), 35.
- ² Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 36.
- ³ Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 36-37.
- ⁴ Bruce Brown, *Günlük Hayatın Eleştirisi* (Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1989), 7.
- ⁵ Brown, *Günlük Hayatın Eleştirisi*, 9.
- ⁶ Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, 34.
- ⁷ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 160.
- ⁸ aktaran: Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, *Vatan Millet Kadınlar* ed. Ayşe Gül Altınay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 83.
- ⁹ aktaran: Doğan, “Mekan Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim ve Emek Süreçleriyle İlişkisine Kayseri’den Bakmak”, *Praksis*, no. 16, (2007): 97 – 98.
- ¹⁰ Samiha Ayverdi, *Paşa Hanım*, (Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2009), 94.
- ¹¹ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 124.
- ¹² Ayverdi, *Paşa Hanım*, 125.
- ¹³ Partha Chatterjee, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, *Vatan Millet Kadınlar* ed. Ayşe Gül Altınay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 112.
- ¹⁴ Chatterjee, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, 115.
- ¹⁵ Chatterjee, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, 115.
- ¹⁶ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 63.
- ¹⁷ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 245.
- ¹⁸ aktaran: Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik,” 84.
- ¹⁹ aktaran: Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, 74.
- ²⁰ Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, 86.
- ²¹ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 99.
- ²² Pierre Nora, *Hafıza Mekânları* (Dost Yayınları, Ankara, 2006), 19.
- ²³ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 41.
- ²⁴ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 132.
- ²⁵ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 133.
- ²⁶ Ayşe Gül Altınay, “Giriş: Milliyetçilik Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm”, *Vatan Millet Kadınlar* ed. Ayşe Gül Altınay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 18.
- ²⁷ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 278.
- ²⁸ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 24.
- ²⁹ Elif Ekin Akşit, “Kadınların Mekânsal Davranışlarının Siyasal Niteliği”, *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar* ed. Bertil Emrah Oder, Deniz Yüksek, Fatoş Gökşen, Hülya Durudoğan (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010), 180.
- ³⁰ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 86.
- ³¹ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 86 – 87.
- ³² Akşit, “Kadınların Mekânsal Davranışlarının Siyasal Niteliği”, 181.
- ³³ Selda Tuncer, “Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar”, *Fe Dergi* 4, no. 1 (2012): 81.

- ³⁴ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 160-162.
- ³⁵ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 96.
- ³⁶ Yazar, Şehzadebaşı'nda bulunan bir konak üzerine de kitap yazmıştır. "İbrahim Efendi Konağı" isimli bu kitabında Şehzadebaşı'nı, bu konağı, konaktaki yaşamı anlatmaktadır.
- ³⁷ Suzanne Mackenzie, "Kentte Kadınlar", *Yirminci Yüzyıl Kenti* ed. Bülent Duru ve Ayten Alkan (Ankara: İmge Yayınları, 2002): 252.
- ³⁸ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 101.
- ³⁹ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 103.
- ⁴⁰ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 95.
- ⁴¹ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 97.
- ⁴² Ayverdi, *Paşa Hanım*, 37.
- ⁴³ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 98.
- ⁴⁴ Hande Özkan, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekân Anlayışları: Yatay Bir Dönemlendirme Denemesi", *Toplum Bilim*, no. 94 (2002): 146 – 147.
- ⁴⁵ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 21
- ⁴⁶ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 28.
- ⁴⁷ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 17.
- ⁴⁸ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 161.
- ⁴⁹ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 36.
- ⁵⁰ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 13.
- ⁵¹ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 10.
- ⁵² Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- ⁵³ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- ⁵⁴ Jürgen Habermas, *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 95.
- ⁵⁵ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 148.
- ⁵⁶ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 235 – 238.
- ⁵⁷ Ayverdi, *Paşa Hanım*, 213 – 218.

Kaynaklar

- Altınay, Ayşe Gül. "Giriş: Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm," *Vatan Millet Kadınlar* ed. Ayşe Gül Altınay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 15-63.
- Akşit, Elif Ekin. "Kadınların Mekânsal Davranışlarının Siyasal Niteliği," *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar* ed. Bertil Emrah Oder, Deniz Yükseker, Fatoş Gökşen, Hülya Durudoğan (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010), 179-194.
- Ayverdi, Samiha. *İbrahim Efendi Konağı* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2009).
- Ayverdi, Samiha. *Paşa Hanım* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2009).

- Brown, Bruce. *Günlük Hayatın Eleştirisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989).
- Chatterjee, Partha, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, *Vatan Millet Kadınlar* ed. Ayşe Gül Altınay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 103-125.
- Davis, Nira Yuval. *Cinsiyet ve Millet* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010).
- Doğan, Ali Ekber. “Mekân Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim ve Emek Süreçleriyle İlişkisine Kayseri’den Bakmak” *Praksis*, no. 16 (2007): 91 – 122.
- Habermas, Jürgen. *Kamusalın Yapısal Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).
- Lefebvre, Henri. *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (İstanbul: Metis Yayınları, 1998).
- Mackenzie, Suzanne. “Kentte Kadınlar,” *Yirminci Yüzyıl Kenti* ed. Bülent Duru ve Ayten Alkan (Ankara: İmge Yayınları, 2002), 249-283.
- Nagel, Joane. “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik,” *Vatan Millet Kadınlar* ed. Ayşe Gül Altınay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 65-101.
- Nora, Pierre. *Hafıza Mekânları* (Ankara: Dost Yayınları, 2006).
- Özkan, Hande. “Türkiye’de Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekân Anlayışları: Yatay Bir Dönemlendirme Denemesi” *Toplum Bilim*, no. 94 (2002): 143 – 174.
- Tuncer, Selda. “Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar,” *Fe Dergi 4*, no 1 (2012), 79-90.
- Urry, John. *Mekânları Tüketmek* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995).